

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 18^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 2006

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Μία φάση τῆς ἱστορίας τοῦ ὀνόματος Ἑλληνες (βάσει τῶν ἠσιοδείων γε-
νεαλογικῶν ἀποσπασμάτων 5, 7, 9, 10, 10(a), 162 καὶ 234 M-W), ὑπὸ τοῦ
Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μιχαήλ Σακελλαρίου*.

Ἔχω τὴν τιμὴ νὰ σᾶς ἀνακοινώσω πόρισμα ἐρευνῶν μου ποὺ συμβάλλουν
στὴν ἱστορία τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος Ἑλληνες.

Αὐτὸ τὸ ἐθνικὸ ἀπαντᾶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἰλιάδα, δηλώνοντας ἓνα ἀπὸ
τὰ πολλὰ ἔθνη τῶν Ἀχαιῶν ἢ Δαναῶν ἢ Ἀργείων, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὸν “τρω-
ικὸ πόλεμο”. Οἱ τότε λεγόμενοι Ἑλληνες συναποτελοῦσαν μὲ τοὺς Μυρμιδόνες
καὶ ἓνα τμήμα Ἀχαιῶν, ὑπὸ τὴν στενὴ καὶ παλαιότερη σημασία τοῦ ὄρου, τὸ
ἐκστρατευτικὸ σῶμα ποὺ ὠδήγησε ὁ Ἀχιλλεὺς στὴν Τροία¹. Οἱ ὁμηρικοὶ Ἑλλη-
νες κατοικοῦσαν μίαν χώρα μὲ ὄνομα παραγόμενον ἀπὸ τὸ ὄνομά τους: Ἑλλάς². Ἡ
γεωγραφικὴ ταύτισίς της συζητεῖται. Κατὰ τὴν πειστικότερη γνώμη, τὴν ὁποία
καὶ συµμερίζομαι, ἦταν ἡ κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ³.

Μετὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη τὸ ἐθνικὸ ὄνομα Ἑλληνες θὰ ἀντικαταστήσει τὰ τρία
ὁμηρικὰ ἐναλλακτικὰ ἐθνικὰ Ἀχαιοί, Δαναοί, Ἀργεῖοι. Προφανῶς αὐτὸ ἐγίνε
σταδιακά, ὅπως λέει ἤδη ὁ Θουκυδίδης⁴. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσα ἄποψη, τὸ ἠσιό-

* MICHEL SAKELLARIOU, *Une phase de l'histoire du nom Ἑλληνες*.

1. Ἰλιάς, Β 681 κ.εξ. - Γιὰ τὸ ὄνομα Ἑλληνες, βλ. Μ. Β. Sakellariou, *Ethné grecs à l'âge
du Bronze*, 471-475 (ὑπὸ ἐκδόσει).

2. Ἰλιάς, Β 683.

3. Μ. Β. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 185.

4. Θουκυδίδης, 1.3.4.

δειο γενεαλογικό δένδρο, όπου ο Έλληγν φέρεται ως πατέρας τών Δώρου, Αϊόλου και Εοῦθου και ως πάππος τών Ίωνος και Άχαιοῦ, προϋποθέτει τήν επέκταση τοῦ ἐθνικοῦ Έλληγνες μέχρι τοῦ νά δηλώσει ἕνα σύνολο μετέσσερες κλάδους, διακρινόμενους μετὰ τὰ ὀνόματα Αἰολεῖς, Δωριεῖς, Ίωνες και Άχαιοί. Ὁ ὁμιλῶν, διαφωνῶντας, ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ἐν λόγω γενεαλογικό δένδρο ἀπηχεῖ μία ἐνδιάμεση φάση τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐθνικοῦ Έλληγνες, κατὰ τήν ὁποία τοῦτο εἶχε διαδοθεῖ μόνον μεταξὺ τῶν ἀνά τὸ Αἰγαῖον Αἰολέων, Ίώνων και Δωριέων, ὅχι δὲ ἀκόμη μέχρι και τῶν λοιπῶν μετεχόντων ἐλληνικῆς φωνῆς και ἐλληνικῶν λατρεῖων, ἡθῶν και ἐθίμων, παραδόσεων και ἄλλων στοιχείων κοινῶ πολιτισμοῦ.

Τὸ σκεπτικό μου ἔχει τρία μέρη: 1) Ἐκκινῶ ἀπὸ τῆ διαπίστωση ὅτι ἄλλες ἡσιόδειες γενεαλογίες παρουσιάζουν ἥρωες ἐπωνύμους ἐλληνικῶν ἐθνῶν ὡς υἱοὺς ὅχι τοῦ Έλληγνος, ἀλλὰ ἄλλων πατέρων. Κατόπιν συνεξετάζω, γιὰ πρώτη φορά, τὸ σύνολο τῶν ἡσιοδειῶν γενεαλογιῶν ποὺ ἀποτυπώνονται στὰ ἀποσπάσματα ὑπ' ἀρ. 5, 7, 9, 10, 10 (a), 162 και 234 M-W. 2) Ἐπικαλοῦμαι πορίσματα μελέτης μου περὶ τῶν ἐλληνικῶν ἐθνῶν κατὰ τήν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, ποὺ ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ ὀνόματα Αἰολεῖς, Άχαιοί, Δωριεῖς και Ίωνες, δηλώναν ἐλληνικά τμήματα τοποθετούμενα στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μετὰ τὰ ὑπόλοιπα ἔθνη και ὅχι μεγάλους κλάδους ὑποδιαιρουμένους σὲ μικρότερες ὀντότητες, ὅπως νόμισαν οἱ ἀρχαῖοι και δέχονται γενικῶς οἱ ἐρευνητὲς τῆς νεότερης ἐποχῆς. 3) Ἐρμηνεύω τὰ αἴτια τοῦ φαινομένου ποὺ διαπιστώνω.

Μεταξὺ τῶν ἡσιοδειῶν ἀποσπασμάτων ποὺ ἀφοροῦν στὸ θέμα μου τὰ μὲν ὑπ' ἀρ. 9, 10 και 10 (a) ἀναφέρονται σὲ ἕνα γενεαλογικό δένδρο ποὺ παρουσιάζει τοὺς Αἰόλο, Δῶρο, Ίωνα και Άχαιο, φανταστικούς γενάρχες ἀντιστοίχως τῶν Αἰολέων, Δωριέων, Ίώνων και Άχαιῶν ὡς κατιόντες τοῦ Έλληγνος, φανταστικοῦ γενάρχη τῶν Ἑλλήνων, τὰ δὲ ὑπ' ἀρ. 5, 7, 162 και 234 μνημονεύουν ὡς πατέρα ἐπίσης φανταστικῶν γεναρχῶν ὅχι τὸν Έλληγνα, ἀλλὰ τὰ μὲν τρία πρῶτα τὸν Δία, τὸ δὲ τέταρτο τὸν Λέλεγ, φανταστικὸ γενάρχη τῶν Λελέγων.

Διεξέρχομαι πρῶτα τὰ ἀποσπάσματα ὑπ' ἀρ. 9, 10 και 10 (a) M-W. Μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετιῶν γνωρίζαμε ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα ὑπ' ἀρ. 9 ὅτι ὁ Ἡσιόδος, ποιητῆς ποὺ ἄκμασε περὶ τὸ 700 π.Χ., παρουσιάζε τὸν Έλληγνα ὡς πατέρα τοῦ Δώρου, τοῦ Αἰόλου και τοῦ Εοῦθου. Ἐξ ἄλλου ἔμμεση παράδοση συμπλήρωνε τὸ ἐν λόγω ἀπόσπασμα μετὰ τήν πληροφορία ὅτι ὁ Ἡσιόδος ἀνέφερε τὸν Εοῦθο ὡς πατέρα τοῦ Ίωνος και τοῦ Άχαιοῦ. Μερικοὶ στίχοι τοῦ ἀποσπάσματος 10 (a) ποὺ

άπαρτίσθηκε από την ένωση πολλών σπαραγμάτων από παπύρους επιβεβαίωσε και συμπλήρωσε τα ως άνω δεδομένα.

Στό επίπεδο των Δώρου, Αϊόλου και Ξούθου ως υιών του Έλληνας και σ' εκείνο των Ίωνος και Άχαιοῦ ως υιών του Ξούθου ἐπισημαίνω δύο σημεία γενεσιουργά προβληματισμοῦ. 1) Τόσο οἱ Δῶρος καὶ Αἴολος ὅσο καὶ οἱ Ἴων καὶ Ἀχαιὸς ἐκπροσωποῦν ἰσάριθμα ἑλληνικὰ φύλα: ἀντιστοίχως τοὺς Δωριεῖς, τοὺς Αἰολεῖς, τοὺς Ἴωνες καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς. Γιατί λοιπὸν ὁ ποιητὴς ἤ, ἐνδεχομένως, ἡ πηγὴ του, δὲν κατέστησε καὶ τὰ τέσσερα ὡς ἄνω μυθικὰ πρόσωπα υἱοῦς τοῦ Έλληνας; 2) Σ' ἀντίθεση μὲ αὐτὰ τὰ πρόσωπα ὁ Ξούθος δὲν ἐκπροσωπεῖ κανένα ἑλληνικὸ φύλο. Γιατί λοιπὸν παρεισέφρησε μεταξὺ τοῦ Έλληνας, ἐκπροσώπου τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν Ἴωνος καὶ Ἀχαιοῦ, ἐκπροσώπων δύο ἑλληνικῶν ἐθνῶν; Νομίζω ὅτι καὶ οἱ δύο ἐρωτήσεις προκαλοῦν μίαν κοινὴ ἀπάντηση: πρὶν συνταχθεῖ τὸ γενεαλογικὸ δένδρο ποῦ μᾶς γνωρίζει ὁ Ἡσίοδος, ὑπῆρχε ἓνα παλαιότερο ποῦ παρουσίαζε τὸν Ἴωνα καὶ τὸν Ἀχαιὸ ὡς υἱοὺς τοῦ Ξούθου, βάσει ἑνὸς γνώμονα διαφορετικῆ ἀπὸ ἐκείνων ποῦ ἐνέπνευσε τὸ Ἡσιόδειο γενεαλογικὸ δένδρο. Τὸ εἰκαζόμενον γενεαλογικὸ δένδρο δὲ ἦταν ἀρκετὰ γνωστὸ, ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ τὸ ἀγνοήσει ὁ Ἡσίοδος ἢ, ἐνδεχομένως, ἓνας παλαιότερος ποιητὴς ποῦ χρησίμευσε ὡς ὀδηγὸς στὸν Ἡσίοδο. Ἡ ὑπόθεσή μου αὐτὴ ἐνισχύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, ὅπως ὑποστηρίζω μὲ πολλὰ ἐπιχειρήματα στὸ ἔργο μου γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ἔθνη κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, τόσο ὁ Ἴων ὅσο καὶ ὁ Ἀχαιὸς δὲν ἐφευρέθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων γιὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς γενάρχες καὶ ἐπώνυμοι ἥρωες τῶν Ἰώνων καὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ εἶχαν προϋπάρξει ὡς θεότιτες λατρευόμενες ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα φύλα. Ἐπίσης ὁ Αἴολος εἶχε ἀνάλογη προϊστορία γιὰ τοὺς Αἰολεῖς⁵. Γεγονός, ποῦ δὲ φαίνεται νὰ συμβαίνει μὲ τὸν Δῶρο, ὅθεν αὐτὸς ἐνδέχεται πράγματι νὰ εἶναι ἓνα δευτερογενὲς μυθικὸ πρόσωπο.

Ἀπὸ τὸ Ἡσιόδειο γενεαλογικὸ δένδρο τοῦ Έλληνας ἐκπορεύεται μίαν ἰδέαν ποῦ ἐπικράτησε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπικρατεῖ ἕως σήμερον: ἡ ἰδέα, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἀρχαῖοι Έλληνες χωρίζονταν σὲ τέσσερες μεγάλους κλάδους, ποῦ ὀνομάζονταν Αἰολεῖς, Ἀχαιοί, Δωριεῖς καὶ Ἴωνες. Τὸ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον αὐτὴ ἡ ἰδέα ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα, δὲν κριθεῖ ἀργότερα.

Προηγουμένως δὲ ἀσχοληθούμε μὲ τὴν ὁμάδα τῶν Ἡσιοδίων γενεαλογικῶν στὰ ἀποσπάσματα 5, 7, 162 καὶ 234 M-W ποῦ ἀποδίδουν φανταστικούς

5. M. B. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 99-100 (Ἀχαιός), 386-389 (Αἴολος), 507-522 (Ἴων).

γενάρχες ελληνικῶν φύλων ὄχι στὸν Ἑλληνα, ἀλλὰ στὸν Δία ἢ ἄλλο μυθικὸ πρόσωπο. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου καθίσταται προφανῆς ἡ ἀνάγκη ἀναθεωρήσεως τῆς ἐρμηνείας τοῦ Ἡσιόδειου γενεαλογικοῦ δένδρου ποὺ ἔγινε καὶ γίνεται ἐρήμην τους.

Τὸ ἀπόσπασμα ὑπ' ἀρ. 5 μνημονεύει τὸν Γραικὸ⁶ ὡς υἱὸ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Πανδώρας, κόρης τοῦ Δευκαλίωνος. Τὸ ὑπ' ἀρ. 7 ἀναφέρει τὸν Μακεδόνα⁷ καὶ τὸν Μάγνητα⁸ ὡς υἱοὺς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θυίας, ἐπίσης κόρης τοῦ Δευκαλίωνος. Τὸ ὑπ' ἀρ. 162 γενεαλογεῖ τὸν Ἀρκάδα⁹ ἀπὸ τὸν Δία καὶ τὴν Καλλιστώ. Τὸ ὑπ' ἀρ. 234 διαφέρει ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἐμφανίζοντας τὸν Λοκρὸ¹⁰ ὡς υἱὸ τοῦ Λέλεγος, μυθικοῦ γενάρχη τῶν Λελέγων, ποὺ ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς προελληνικοὺς λαούς.

Ἀπὸ τὰ τέσσερα ὡς ἄνω Ἡσιόδεια ἀποσπάσματα, τὰ ἀναφερόμενα στὸν Γραικὸ καὶ τὸν Λοκρὸ ἔχουν τύχει συζήτησεως περιορισμένης καὶ χωρὶς ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα μας. Ἀντίθετα, τὰ ἄλλα δύο ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἐπιχειρήματα πρὸς ὑποστήριξη θεωριῶν ἀρνητικῶν, τὸ μὲν ὑπ' ἀρ. 7 τῆς ἐλληνικότητος τῶν Μακεδόνων, τὸ δὲ ὑπ' ἀρ. 162 τῆς ἐλληνικότητος τῶν Ἀρκάδων. Μὲ μία διαφορά: ὅτι τὸ πρῶτο ἀναφέρεται σὲ κάθε συζήτηση τοῦ προβλήματος τῆς ἐθνικότητος τῶν Μακεδόνων, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἔχει ἐμπλακεῖ στὴ μοναδική μελέτη ποὺ προσέγγισε ἀρνητικὰ τὴν ἐλληνικότητα τῶν Ἀρκάδων.

Ὅσον ἀφορᾷ στὸ ἀπόσπασμα 7, οἱ ἐρευνητὲς τὸ ἐρμηνεύουν βάσει τριῶν διαφορετικῶν κριτηρίων. Οἱ τασσόμενοι κατὰ τῆς ἐλληνικότητος τῶν Μακεδόνων ἐπικαλοῦνται τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἡσιόδος δὲν ἀναφέρει τὸν Μακεδόνα μεταξὺ τῶν

6. Γραικός: ἦρωσ τῶν Γραικῶν, ἐλληνικοῦ ἔθνους ἐντοπιζομένου ἰδίως στὴν Ἡπειρο, τὴ Φθιώτιδα καὶ τὴν ἀνατολικὴ Βοιωτία. Γραικικὰ στοιχεῖα ἔλαβαν μέρος μαζί με Χαλκιδεῖς, Ἐρετριεῖς καὶ Κυμαίους σὲ ἀποικία ποὺ ἴδρυσε τὴν ἰταλικὴ Κύμη: Μ. Β. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 451-468.

7. Μακεδών: πρόσωπο πλασμένο ἐκ τῶν ὑστέρων, γιὰ νὰ χρησιμεύσει ὡς γενάρχη τῶν Μακεδόνων.

8. Μάγνης: πρόσωπο πλασμένο ἐκ τῶν ὑστέρων, γιὰ νὰ χρησιμεύσει ὡς γενάρχη τῶν Μαγνήτων. Μάγνητες: Μ. Β. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 669-671.

9. Ἀρκάς: μυθικὸ πρόσωπο ἀναγόμενο μαζί με τὴ μητέρα του σὲ τοπικὲς θεότητες, τὴν Ἄρκτη καὶ τὸ παιδί της: Μ. Β. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 229-230. Ἀρκάδες: *ἴδιο ἔργο*: 223-249.

10. Λοκρός: πρόσωπο πλασμένο ἐκ τῶν ὑστέρων, γιὰ νὰ χρησιμεύσει ὡς γενάρχη τῶν Λοκρῶν. Λοκροί: Μ. Β. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 651-667.

υιῶν καὶ ἄλλων κατιόντων τοῦ Ἑλλήνος, ἀλλὰ τὸν ἐμφανίζει ὡς υἱὸ τοῦ Διός. Ἄλλοι προσέχουν τὸ γεγονός ὅτι στὸ ἐν λόγω χωρίο ἢ μητέρα τοῦ Μακεδόνοσ Θυία λέγεται κόρη τοῦ Δευκαλίωνος, ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Ἑλλήν ἔχει τὸν ἴδιον πατέρα, ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Ἡσιόδος ἐκφράζει ἀποψη τῶν συγχρόνων του, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Μακεδόνες ἦσαν λαὸς συγγενῆς τῶν Ἑλλήνων. Δὲν διαφεύγει ὅμως τὴν προσοχὴ μιᾶς ἄλλης ομάδας ἐρευνητῶν τὸ γεγονός ὅτι ἐπὶ πλέον τοῦ Μακεδόνοσ καὶ ὁ Μάγνης ἐμφανίζεται στὸ ἴδιο χωρίο ὡς υἱὸσ τοῦ Διός καὶ τῆσ ἴδιασ κόρησ τοῦ Δευκαλίωνοσ καὶ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ ἡσιόδειο γενεαλογικὸ δένδρο τοῦ Ἑλλήνοσ. Ἀλλὰ οἱ Μάγνητεσ, παρατηροῦν οἱ ἴδιοι, εἶναι ἀναμφισβήτητα Ἑλληνεσ. Ὅποτε οἱ δύο προηγούμενεσ ἐρμηγεῖεσ τοῦ νοήματοσ τοῦ ἀποσπάματοσ ὑπ' ἀρ. 7 M-W ἀποδεικνύονται τρωτέσ.

Ἡ ἐλληνικότητα τῶν Ἀρκάδων δὲν εἶχε ἀμφισβητηθεῖ μέχρι προσφάτωσ, ὅταν ἐναντίον αὐτῆσ ἀντλήθηκα ἐπιχειρήματα ἀπὸ ἡσιόδειο ἀπόσπασμα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀρχαῖα χωρία. Πράγματι ὁ Ἡσιόδος δὲν δίνει στὸν Ἀρκάδα καμμία θέση στὸ γενεαλογικὸ δένδρο τοῦ Ἑλλήνοσ¹¹, ἀλλὰ τὸν παρουσιάζει ὡσ υἱὸ τοῦ Διόσ καὶ τῆσ νύμφησ Καλλιστοῦσ¹². Πολλοὶ δὲ ἀρχαῖοι συγγραφεῖσ ἀναφέρουν ὅτι οἱ Ἀρκάδεσ ἦσαν αὐτόχθονεσ¹³ ἢ ὅτι κατάγονταν ἀπὸ τοὺσ Πελασγοὺσ, ἐπίσημ χαρκτηριζόμενεσ “αὐτόχθονεσ”¹⁴ ἢ ἀκόμη ὅτι ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τὴ Σελήνη¹⁵.

11. Ἡσιόδος, ἀπ. 9 καὶ 10 (a) M-W.

12. Ἡσιόδος, ἀπ. 162 M-W.

13. Πολλὰ ἀρχαῖα κείμενα χαρκτηρίζουν αὐτόχθονεσ τοὺσ Ἀρκάδεσ: Ἡρόδοτοσ, 7.72-73, Ἑλλάνικοσ, 4 FGrH, 161, Ξενοφῶν, Ἑλλήν., 7.1.23, ἐπιγραφή τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων (P. A. Hansen, CEG, II, 1989, 824₂), Δημοσθένησ, Παραπρ., 261, Ἐφοροσ, 70 FGrH, 18 c, Ψευδο-Σκύμοσ, 526 (GGM, I, 317), Πλούταρχοσ, Ηθ, 286 a. Ὁ ὄροσ αὐτόχθων ἀντικαθίσταται μὲ τὸν ὄρο γηγενῆσ ἀπὸ τοὺσ Ἀγαθαρχίδα, 7 GGM, I, 115, Ὁριγένη, Κατὰ Κέλσ., 3.36 καὶ Φώτιο, Βιβλ, 443.

14. Ἡρόδοτοσ, 1.146, Πausανίασ, 7.1.4-6. Ἦδη ὁ Ἡσιόδος, ἀπ. fr. 160 M-W χαρκτηρίζει τὸν Πελασγὸ ὡσ αὐτόχθονα καὶ ὁ Ἄσιοσ, ἀπ. 8 EGF Davies, ἔλεγε γι' αὐτὸν ὅτι εἶχε γεννηθεῖ ἀπὸ τὴ Γῆ στὴν Ἀρκαδιά. Γιὰ τὸν ἀρκαδικὸ μῦθο περὶ Πελασγοῦ, καθὼσ καὶ γιὰ τὸν ἀντίστοιχο θεσσαλικὸ μῦθο, ἀπὸ τοὺσ ὁποῖουσ ἀποκαλύπτεται ἡ φύση τοῦ Πελασγοῦ ὡσ δαίμονοσ συνδεομένου μὲ τὴ βλάστηση, βλ. M. B. Sakellariou, *Peuples préhelléniques d'origine indo-européenne*, 1977, 105-111.

15. Ἡ ἰδέα γιὰ τοὺσ Ἀρκάδεσ ὅτι ἦσαν ἓνα πολὺ ἀρχαῖο ἔθνοσ ἐκφράζεται ἐπίσημ ἀπὸ τὸ ἐπιθετο προσεληνοὶ “ἀρχαιότεροὶ τῆσ Σελήνησ”, ποὺ ἀναφέρουν πολλοὶ συγγραφεῖσ: Ἴππυσ, 554 FGrH, 7, Εὐδοξοσ Κνίδιοσ, ἀπ. 315 Lasserre, Μνασέασ, FHG, III. 150, ἀπ. 4, Ἀπολλώ-

Βάσει αὐτῶν τῶν δεδομένων ὑποστηρίχθηκε ὅτι «in mythical terms, the Arkadians were a truly distinct people» καὶ ὅτι «the Arkadian charter myth» εἶναι ἐξ ἴσου παλαιὸς μὲ «the Panhellenic charter myth»¹⁶. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἄποψη δὲν εὐσταθεῖ γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

1) Ὁ εἰσηγητὴς τῆς, Heine Nielsen, ἀπέφυγε νὰ τοποθετηθεῖ ἀπέναντι σὲ ἄλλα δεδομένα πού μὲ μεγαλύτερη ἐγκυρότητα ἀποδεικνύουν τὴν ἐλληνικότητα τῶν Ἀρκάδων, ὅπως εἶναι οἱ μαρτυρίες πλείστων γραμματειακῶν πηγῶν, μὲ πρώτη τὴν Ἰλιάδα, ἡ ἀρκαδικὴ διάλεκτος καὶ πλείστες ἀρκαδικὲς θεότητες. Αὐτὰ τὰ δεδομένα ἀποδεικνύουν περιλαμπρὰ τὴν ἐλληνικότητα τῶν Ἀρκάδων. Ὅθεν ἐπιβάλλουν τὴν ἀπόρριψη τῆς ἀντίθετης ἄποψης ὡς ἐρμηνείας τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἀρκάδος ὡς υἱοῦ ὄχι τοῦ Ἑλλήνος, ἀλλὰ τοῦ Διός.

2) Τὸ ἡσιόδειο γενεαλογικὸ δένδρον τοῦ Ἑλλήνος δὲν εἶναι ἐνδεικτικὸ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δοθέντος ὅτι τὸ ἴδιον συμβαίνει γιὰ πλείστους ἄλλους ἥρωες ἐπωνύμους ἐλληνικῶν ἐθνῶν. Ἀντίθετα, εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι ἡ παρουσίαση τοῦ Ἀρκάδος ὡς υἱοῦ τοῦ Διός καὶ τῆς Καλλιστοῦς σὲ ἄλλο ἡσιόδειο χωρίο, τὸν τοποθετεῖ ἐκτὸς τῶν κατιόντων τοῦ Ἑλλήνος. Ἀλλὰ προφανῶς πρόκειται γιὰ γενεαλογία μὲ ἀφετηρία διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ Ἑλλήνος. Αὐτὴ ἡ ἀφετηρία εἶναι γνωστὴ. Ὁ μῦθος τῆς Καλλιστοῦς ἐνέχει στοιχεῖα πού ὑποδεικνύουν ὅτι ἡ ἐν λόγω νύμφη προέκυψε ἀπὸ θεοποίηση τῆς ἄρκτου, ζῶου τοτέμ, προφανῶς, τῶν Ἀρκάδων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θέμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρκάδος συγγενεῖ μὲ ἐκεῖνο τῆς λέξεως ἄρκτος φαίνεται ὅτι ὁ Ἀρκὰς δὲν ἦταν ἓνας πλασματικὸς γενάρχης τῶν Ἀρκάδων, ἀλλὰ ὁ «υἱὸς τῆς Ἄρκτου». Ἀργότερα, καὶ ἀφοῦ ἡ Ἄρκτος ἐγίνε μία νύμφη Καλλιστῶ πού ἐδελξε τὸν Δία, ὁ Ἀρκὰς ἐγίνε ἀναπόφευκτα υἱὸς τοῦ Διός.

3) Οἱ Ἀρκάδες δὲν ἦσαν οἱ μόνοι Ἑλληγες πού θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τους

νιος Ρόδιος, 4.263-265, Λυκόφρων, Ἀλεξ., 479-485 (πρβλ. σχόλιο τοῦ Τζέτζη στὸ χωρίο καὶ Εὐστάθιο, Διον. Περ., GGH, II, σ. 298), Πλούταρχος, Ἡθ., 282 a, Τζέτζης, Σχόλ. Ἀριστοφ., Νεφ., 398 a, Positano-Holwerda-Koster, Ἀνώνυμος Bergk, 84, 8, σ. 1340, Ἀνώνυμοι, στὰ Σχόλ. Ἀπολλ. Ροδ. 4. 263-264 b. Πρβλ. Ἡσύχιος, λ. προσεληγίδες αἱ Ἀρκαδικαὶ νύμφαι, Καλλιμάχος, ἀπ. 191, 56 Pfeiffer. Πρβλ. L. Burelli Bergese, *Tra ethne e poleis, pagine di storia Arcade*, 1995, 78-84. Μόνος ὁ Ἀριστοτέλης, ἀπ. 549 Rose, δίνει στὸ προσέληγοι μὴ διαφορετικὴ ἐρμηνεία.

16. Th. Heine Nielsen, *Arkadia and the Poleis in the Archaic and Classical Period*, Göttingen 2002, 66 κ.εξ.

καί θεωροῦνταν ἀπὸ ἄλλους εἴτε ὡς αὐτόχθονες εἴτε ὡς Πελασγοὶ ποὺ ἔγιναν Ἕλληνες. Ἡ ἴδια ἰδέα ἴσχυε γιὰ τοὺς Ἀθηναίους (αὐτόχθονες καὶ Πελασγούς)¹⁷, τοὺς Κυνουριεῖς (αὐτόχθονες)¹⁸, τοὺς Αἰγινῆτες (αὐτόχθονες)¹⁹, τοὺς Θηβαίους (αὐτόχθονες)²⁰, τοὺς Ἴωνες ἐν γένει (Πελασγούς)²¹, τοὺς Ἴωνες τῆς Αἰγιαλείας (Πελασγούς)²² καὶ τοὺς Αἰολεῖς (Πελασγούς)²³. Ὁ Heine Nielsen ἀγνόησε ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Ἄλλως, θὰ ἔπρεπε εἴτε νὰ ὑποστηρίξει ὅτι δὲν ἦσαν Ἕλληνες ὅλοι οἱ ἀνωτέρω εἴτε νὰ ἐγκαταλείψει τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ἀντλήσε ἀπὸ τὰ δεδομένα, γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἰδέα του περὶ τῆς μὴ ἐλληνικότητας τῶν Ἀρκάδων²⁴.

17. M. B. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 179, 570.

18. M. B. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 124.

19. M. B. Sakellariou, *αὐτ.*

20. M. B. Sakellariou, *αὐτ.*

21. Ἡρόδοτος, 1.56.

22. M. B. Sakellariou, *αὐτ.*

23. M. B. Sakellariou, *αὐτ.* - Ὁ Th. Heine Nielsen, *ἴδιο ἔργο*, 70 κ.ε.ξ. ἐπικαλεῖται ἀποκλειστικὰ τὴν “αὐτοχθονία” τῶν Ἀρκάδων μεταξὺ τῶν ἐπιχειρημάτων μὲ τὰ ὁποῖα ὑποστηρίζει τὴν θέση του ὅτι οἱ Ἀρκάδες ἦσαν διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι δὲν σκέφθηκε τουλάχιστον τὴν πασίγνωστη περίπτωση τῶν Ἀθηναίων ποὺ, ἀκριβῶς ὅπως οἱ Ἀρκάδες, ἰσχυρίζονταν ὅτι ἦσαν αὐτόχθονες ἢ πρῶην Πελασγοί, ἐνῶ συγχρόνως αὐτοπροσδιορίζονταν ὡς Ἕλληνες. Γεγονὸς ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἰδέες περὶ “αὐτοχθονίας” ἢ “πελασγικῆς” καταγωγῆς δὲν ἦσαν ἀσυμβίβαστες μὲ ἐκείνη τῆς ἐλληνικότητας.

24. Ἐξ ἄλλου ὅλες αὐτὲς οἱ περιπτώσεις ἐξηγοῦνται: Ἡ δῆθεν “αὐτοχθονία” τῶν Αἰγινητῶν ἀναφέρεται προφανῶς στὸν μῦθο ποὺ τοὺς παρουσίαζε καταγόμενους ἀπὸ μυρμήγκια ποὺ μεταμορφώθηκαν σὲ ἀνθρώπους. Ὅσον ἀφορᾷ στοὺς Θηβαίους, πρέπει νὰ θυμηθοῦμε τὸν μῦθο τῶν Σπαρτῶν, ποὺ φύτρωσαν ἀπὸ τὰ δόντια τοῦ δράκοντος ποὺ ἔσπειρε ὁ Κάδμος. Ἡ “αὐτοχθονία” ἢ “πελασγικὴ” καταγωγή τῶν Ἀρκάδων καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐξηγοῦνται διαφορετικά: ὑποδεικνύουν ὅτι οἱ παραδόσεις τῶν μὲν καὶ τῶν δέ, δὲν διέσωζαν καμμία ἀνάμνηση τῆς ἀφίξεως τῶν προγόνων τους, εἶχαν ὅμως συγκατῆσει τὸ ὄνομα τῶν Πελασγῶν ποὺ ἐκεῖνοι εἶχαν συναντήσει. Ἐπὶ πλέον, οἱ Πρωτο-Ἀρκάδες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀρκαδία καὶ οἱ Πρωτο-Ἴωνες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀττικὴ τελικὰ ἀφομοίωσαν τοὺς Πελασγοὺς κληρονομώντας πολλὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τους. Ἔτσι φαίνεται ὅτι οἱ δύο ὡς ἄνω ἰδέες, περὶ “αὐτοχθονίας” καὶ “πελασγικῆς” καταγωγῆς ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖο ὅλο ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο συλλογισμό: τὰ ἐθνικὰ ὀνόματα Πελασγοὶ καὶ Ἀρκάδες δῆλωσαν διαδοχικὰ τὸν ἴδιο λαό· αὐτὸς καταγόταν ἀπὸ τὸν Πελασγό· ὁ Πελασγὸς γεννήθηκε μέσα ἀπὸ τὴν ἀρκαδικὴ γῆ· κατὰ συνέπεια οἱ Ἀρκάδες εἶναι αὐτόχθονες.

Ἡ διεξοδική μελέτη μου γιὰ τὰ ἐλληνικὰ ἔθνη κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ δὲν ἐπιβεβαίωσε τὴν ἀρχαία καὶ ἐπίσης νέα ἀποψη, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες διαιροῦνταν σὲ κλάδους, μὲ τὰ ὀνόματα *Αἰολεῖς*, *Ἀχαιοί*, *Δωριεῖς* καὶ *Ἰωνες*, ἐπιπέδου ἀνωτέρου ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν ἐθνῶν, π.χ. τῶν Αἰτωλῶν, τῶν Βοιωτῶν, τῶν Θεσσαλῶν, τῶν Λοκρῶν, τῶν Μαγνήτων ἢ τῶν Φωκῶν. Ἀντίθετα δείχνει ὅτι οἱ λεγόμενοι *Αἰολεῖς*, *Ἀχαιοί*, *Δωριεῖς* καὶ *Ἰωνες* ἦσαν ἀπλὰ ἔθνη²⁵. Ἡ ἐν λόγῳ ἰδέα ἀφορμήθηκε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὴν παρερμηνεῖα τοῦ ἡσιοδείου γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ Ἕλληνας καὶ ἐδραιώθηκε, προφανῶς, ἀπὸ τοὺς ἐξῆς λόγους: α) Ἦδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱ λεγόμενοι *Αἰολεῖς*, *Δωριεῖς* καὶ *Ἰωνες* εἶχαν ἐξαπλωθεῖ πολὺ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐλληνικὸ ἔθνος. β) Ἐπίσης ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱ τρεῖς διάλεκτοι, ἰωνικὴ, δωρικὴ καὶ αἰολικὴ, χρησιμοποιοῦνταν στὴν ποίηση καὶ στὴν πεζογραφία, μάλιστα δὲ καὶ ἀπὸ λογίους, τῶν ὁποίων δὲν ἦταν τὸ μητρικὸ γλωσσικὸ ὄργανο. γ) Πάντα ἀπὸ τὴν ἴδια ἐποχὴ τὰ δωρικά, τὰ ἰωνικά καὶ τὰ αἰολικά κράτη πρωτοστατοῦσαν στὴν πολιτικὴ σκηνή, στὰ γράμματα καὶ στὶς τέχνες.

ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς πεποιθήσεως ὅτι οἱ Αἰολεῖς ἦσαν ἓνας μεγάλος κλάδος τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς παρατηρήσεως ὅτι οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Θεσσαλοὶ μιλοῦσαν διαλέκτους μὲ πολλὰ αἰολικὰ στοιχεῖα, αὐτὲς οἱ διάλεκτοι θεωρήθηκαν ὡς ἐξ ἴσου αἰολικὲς μὲ τὴ λεσβιακὴ καὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ Θεσσαλοὶ ὡς συγγενεῖς τῶν Αἰολέων τοῦ βορειοανατολικοῦ Αἰγαίου καὶ συνανήκοντες στὸν κλάδο μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ἀργότερα ἐκφράσθηκε ἡ γνώμη ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες πλὴν τῶν Ἰώνων καὶ τῶν Δωριέων ἦσαν Αἰολεῖς²⁶.

Οἱ νεότεροι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐξέλαβαν τὸ ἡσιόδειο γενεαλογικὸ δένδρον καὶ τὶς ἀπὸ αὐτὸ ἀπορρέουσες ἀρχαῖες ἐλληνικὲς πεποιθήσεις ὡς ἱστορικὲς μαρτυρίες, νόμισαν ὅτι τὶς ἐπιβεβαιώνουν παρατηρώντας ὅτι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα διαιρεῖται σὲ τέσσερες βασικὲς διαλέκτους, τὴν ἰωνικὴν, τὴν δωρικὴν, τὴν αἰολικὴν καὶ τὴν ἀρκαδικὴν, τὴν ὁποία καὶ ταύτισαν μὲ τὴν ἀχαικὴν. Ἔτσι ἐπικράτησε ἐπὶ μακρὸν ἡ θεωρία ὅτι οἱ Ἕλληνες χωρίσθηκαν ἀρχικῶς σὲ Αἰολεῖς, Ἀχαιοὺς, Δωριεῖς καὶ Ἰωνες καὶ στὴ συνέχεια σὲ ἔθνη-παρακλάδια τῶν προμνημονευθέντων, καὶ μάλιστα ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐφθάσαν στὴν Ἑλλάδα κατὰ κύματα, μὲ πρώτους τοὺς

25. M. B. Sakellariou, *Les ethnè grecs à l'âge du Bronze*, 87-195, 223-229, 289-368, 369-434 401-593 (ὕπο ἔκδοσιν).

26. M. B. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 371-879.

Ίωνες, δεύτερους τούς “Κεντρικούς”, που χωρίσθηκαν σε Αιολείς και Άχαιούς, και τρίτους τούς Δωριείς μαζί με τούς συγγενείς τούς “Βορειοδυτικούς”. Αλλά αυτή η θεωρία έχει καταρρεύσει, οι δε δικές μου έρευνες δείχνουν ότι οι Αιολείς και οι Δωριείς σχηματίσθηκαν αργότερα από τα άλλα γνωστά έθνη της εποχής του Χαλκού²⁷.

Παρατηρώ ότι η διάκριση βάσει των ήσιόδειων γενεαλογιών δύο ομάδων Έλλήνων, εκ των οποίων οι μὲν κατάγονται από τον Έλληνα οι δὲ από άλλους γενάρχες, συμπίπτει με μία πραγματική διαφορά: Ήδη πρὸ της εμφάνισης των ήσιόδειων γενεαλογιών και κατά την εποχή τους, περί τὸ 700 π.Χ., οι Δωριείς της Κορίνθου, της Αἴγινας, της Ρόδου, οι Ίωνες των Ἀθηνῶν, της Χαλκίδος, της Ερέτριας, μερικῶν Κυκλάδων, της Σάμου, της Χίου, της Μιλήτου και άλλων πόλεων, καθώς και οι Αιολείς της Λέσθου και των ἀπέναντι παραλίων συναντιόνταν συχνά ἀνά τὸ Αἴγαϊο και πέραν αὐτοῦ ὡς ἔμποροι ἢ και πειρατές. Ἀντίθετα, ὅλα τὰ άλλα ἑλληνικά ἔθνη, περιορισμένα στὰ χερσαία διαμερίσματά τους και ἐπιδιδόμενα ἀποκλειστικά στὴ γεωργία και τὴν κτηνοτροφία, δὲν εἶχαν ἀφορμές ἐπικοινωνίας με άλλους. Ἔτσι οι ὑπήκοοι πολυαριθμῶν αἰγαίων δωρικῶν, ἰωνικῶν και αἰολικῶν κρατῶν γνωρίζονταν ἀμοιβαία και, κατ' ἀκολουθίαν, συνειδητοποιοῦσαν συνάμα και τὴς ὁμοιότητές τους και τὴς διαφορές τους, ἀλλὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἀγνοοῦν ὅλα τὰ ὑπόλοιπα ἑλληνικά ἔθνη. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τὸ ήσιόδειο γενεαλογικὸ δένδρο τοῦ Ἑλληνος διαμορφώθηκε μεταξύ των Αιολέων, Ίώνων και Δωριέων που ἀπέκτησαν αὐτοσυνειδησία τόσο της συγγενείας τους ὅσο και της ἰδιαιτερότητάς τους, ἀρχίζοντας ἀπὸ ἐκείνους ἐξ αὐτῶν που διασταυρώνονταν στὸ Αἴγαϊο και περὶ αὐτό: τὴν Προποντίδα και τὸν Εὐξείνο, τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, τὸ Ἴόνιο και τὴν Τυρρηνικὴ θάλασσα.

Συνεπῶς τὸ ήσιόδειο γενεαλογικὸ δένδρο τοῦ Ἑλληνος δὲν καλύπτει τὸ σύνολο των Ἑλλήνων και τούς κλάδους του, ἀλλὰ μόνον τρία ἑλληνικά ἔθνη: τούς Αιολείς, τούς Ίωνες και τούς Δωριείς. Βέβαια, τὸ ἴδιο γενεαλογικὸ δένδρο παραπέμπει και σὲ τέταρτο ἔθνος, τούς Ἀχαιοούς, διὰ μέσου της μνείας τοῦ Ἀχαιοῦ ὡς ἐγγονοῦ τοῦ Ἑλληνος. Ἀλλὰ ἐκείνη τὴν εποχή δὲν ὑφίσταται πιά τὸ παλαιὸ ἀχαικὸ ἔθνος με τὴ στενὴ ἔννοια τοῦ ὅρου²⁸. Ἡ δὲ ἀνωτέρω μνεία τοῦ Ἀχαιοῦ ἐξηγεῖται με τὸ γεγονός ὅτι, ὅπως φαίνεται, τὸ ἐν λόγω γενεαλογικὸ δένδρο ἐν-

27. M. B. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 289-368, 369-434.

28. M. B. Sakellariou, *ἴδιο ἔργο*, 95-99.

σωμάτωσε ένα προϋφιστάμενο, στὸ ὁποῖο ὁ Ἴων καὶ ὁ Ἀχαιοὺς παρουσιάζονταν ὡς υἱοὶ τοῦ Εὐρύθου, ὅθεν ἡ περίεργη παρεμβολή τοῦ τελευταίου ὡς υἱοῦ τοῦ Ἑλληγος (ἀνωτέρω, 63).

R É S U M É

Une phase de l'histoire du nom Ἑλληγες.

Une étude croisée des fragments d'Hésiode 5, 7, 9, 10, 10 (a), 162 et 234 M-W conduit aux conclusions suivantes 1) l'arbre généalogique d'Hellèn, de ses fils, Doros, Eole et Xouthos, ainsi que des fils de ce dernier, Ion et Achaios, que nous livre le poète aurait pris racine dans un contexte où le nom ethnique Ἑλληγες ne s'associait qu'aux Doriens, Eoliens et Ioniens qui se fréquentaient dans l'Egée. 2) cet arbre généalogique aurait absorbé un plus ancien, qui affiliait déjà Ion et Achaios à Xouthos.
